

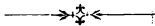
ЗАПИСКИ
ВОСТОЧНАГО ОТДѢЛЕНІЯ
ИМПЕРАТОРСКАГО
РУССКАГО АРХЕОЛОГИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА

Основаны барономъ В. Р. Розеномъ.

ТОМЪ ДВАДЦАТЬ ТРЕТІЙ.

1915.

(СЪ ПРИЛОЖЕНІЕМЪ СЕМИ ТАБЛИЦЪ И СЪ ЧЕТЫРЬМЯ РИСУНКАМИ ВЪ ТЕКСТѢ).

ПЕТРОГРАДЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лив., № 12.

1916.

О собраніяхъ рукописей въ Бухарскомъ ханствѣ¹.

(Отчетъ о командировкѣ).

Лѣтомъ 1914-го года я былъ командированъ Русскимъ Комитетомъ для изученія Средней и Восточной Азіи и Императорской Академіею Наукъ² въ Бухару для собранія свѣдѣній о мѣстныхъ собраніяхъ рукописей. Рассчитывая пробыть въ Бухарскомъ ханствѣ нѣсколько мѣсяцевъ, я рѣшилъ посѣтить всѣ болѣе важные города. Изъ рассказовъ бухарскихъ книжниковъ, которые мнѣ приходилось слышать въ прошлую зиму въ бытность мою въ Бухарѣ и въ Самаркандѣ, я могъ заключить, что вездѣ найдутся большое количество рукописей. Мнѣ говорили, что въ Шаршаузѣ (Шахрислябѣ) мулла Раджабъ, мударрисъ при медресе Малики Адждаръ, и Абраръ Хатыбъ имѣютъ богатыя библіотеки, а первый изъ нихъ владѣетъ какой то цѣнной рукописью по исторіи Тимура, подъ заглавіемъ *کنوز الاعظم*; что гузарскій бекъ, дядя эмира, для библіотекъ построеннаго имъ новаго медресе кушилъ въ Бухарѣ дорогихъ рукописей на сумму 75000 тенегъ, что и хисарскій бекъ имѣетъ такую же цѣнную библіотеку и что жена самаркандскаго муллы халифа Абдурраззака, переселившаяся въ Хисаръ, привезла изъ Самарканда большое собраніе дорогихъ рукописей по исторіи; что на каршинскомъ базарѣ встрѣчаются цѣнныя рукописи и что, наконецъ, потомки гудждуанскаго казія Абдуль-Ваххаба унаслѣдовали отъ отца богатое собраніе рукописей и т. д.

Прибывъ въ Бухару 12 іюня³ и получивъ необходимыя документа, я поторопился выѣхать въ эти города; 23 іюня по почтовому тракту

¹ Статья проредактирована для печати В. В. Бартольдъ.

² См. Отчетъ ИАН за 1914 г., стр. 114. Приобрѣтенныя 22 рукописи внесены въ инвентарь Азіатскаго Музея за № 2465 сл. 1914 г. (№ 1—20) и № 339 1916 г. (№ 22).

³ Изъ Петербурга я выѣхалъ 31-го мая и пріѣхалъ въ Ташкентъ 6-го іюня; дни отъ 7-го по 12-ое я употребилъ на поѣздку въ Паманганъ и Скобелевъ для осмотра нѣкоторыхъ рукописей и ярыковъ, которыми я пользовался въ прошлую зиму.

изъ Самарканда прїѣхалъ въ Шаршаузъ, гдѣ видѣлся со слѣдующими лицами: мулла Мухаммедъ-Раджабъ, мулла Абдунназаръ, Кемаль-бай Беззазъ, Назарулла Ханъ-Тюря, Абраръ Ходжа Хатыбъ, мирза Абдуль-Кайюмъ, мирза Юнусъ, Абдуль-Кадиръ Ходжа, Гулямъ-Кадиръ-Ханъ. Въ четыре дня я просмотрѣлъ ихъ рукописи; дѣйствительно Кемаль-бай Беззазъ и Абраръ Ходжа Хатыбъ имѣютъ много рукописей, но рукописи оказались общезвѣстными *تذکرہٴ روضۃ الصفا، ظفرنامہٴ یزدی، روایات الجنان فی حوادث، زهرۃ الرباض لسليمان بن داود السقسي، دولتشاه الانسان* или сборниками стихотвореній персидскихъ поэтовъ, звѣстными уже по рукописямъ европейскихъ библіотекъ. Сочиненіе *کنوز الاعظم*, пзъ собранія у муллы Мухаммедъ-Раджаба, оказалось экземпляромъ *تیمور نامہ* легендарной исторіи Тимура (см. каталогъ Каля, стр. 17, 18). Экземпляръ этотъ замѣчательнъ довольно обширнымъ предисловіемъ, котораго въ другихъ рукописяхъ и въ турецкомъ переводѣ, изданномъ въ Ташкентѣ, не имѣется¹. Судя по этому предисловію, авторъ задался цѣлью изложить исторію Мавераннахра со времени Тимура до своего времени, 1125=1713.

..... از ابتدای تولد صاحب قران تا بهنگام وفات و قصهٴ فرزندان او تا وقت خروج اوزبک ابو الغنغ شیبانی خان تا خروج رافضیهٴ شیعهٴ مخدول شاه شاه اسماعیل آخر دولت سلطان حسین میرزا رفتن بابر میرزا بهند اکثر از خانان اوزبک وشاهان رواقیض (!sic) تا زمان خان عالیشان عبد الله بهادر خان در یک مجلد جمع کردم ابن مجلدرا کنوزو الاعظم (!sic) نام نهادم از لغزی کنوزو الاعظم تاریخ اتمام کتاب میرآید در مجلد دوم از ابتدای خروج عبد الله خان ذکر دیگر خانان اوزبک تا زمان پادشاه جهان شیر بیسهٴ [جنک] نهنک دریای ناموس و ننگ خسرو کلمکار بلند اقتدار....

Первый томъ этого сочиненія я пріобрѣлъ для Азіатскаго Музея (№ 9: Ms. or. 566ab), второго тома не нашли.

Въ томъ же Шаршаузѣ Гулямъ Кадиръ Ханъ подарилъ мнѣ персидскій переводъ *طبری تاریخ* и біографію Мухаммеда въ стихахъ размѣромъ *متقارب*, неизвѣстнаго автора; обѣ рукописи я потомъ передалъ Азіатскому Музею (№ 10: Ms. or. 572acd и № 4: Ms. or. 271f).

Въ Гузарѣ при медресе бека дѣйствительно имѣется довольно большое количество рукописей, но всѣ, кромѣ экземпляровъ *السیر حبیب* и *دیوان نویی* богословскаго характера. Въ томъ же городѣ у муллы Хызырь-токсаба есть рукописи *عبد الله نامہ* и біографій шейховъ ордена Накшбенди, подѣ

¹ А. А. Семеновъ въ своей статьѣ: «Происхожденіе Термезскихъ сейидовъ» (Протоколы Турк. кружка любителей Археологін, XIX, 7) упоминаетъ объ одной рукописи *تیمور نامہ* съ обширнымъ введеніемъ; но тождественно ли это введеніе съ введеніемъ нашей рукописи, неизвѣстно.

заглавіемъ *حضرات القدس*. Последнее сочиненіе очень интересно; я его зналъ только по цитатамъ на поляхъ арабскаго перевода *مکتوبات امام ربّانی*, издавнаго въ Каирѣ, но приобрести не могъ.

Въ Байсунѣ и городахъ долины Сурхана, именно въ Десау, Сарь-Асія, Каратагѣ я ничего замѣчательнаго не нашель; въ Хисарѣ и въ Дюшембе о какой либо женѣ халифа Абдурраззака ничего не знали. Хисарскій бекъ Алла-кули и его сынъ Исхакъ (бекъ Сарь-Асія) имѣютъ кое-какія книги; у перваго есть, напр. *ديوان حسينى، سياسة الملوك، ديوان حكيم سنابى*, у втораго — *حبيب السیر*, у втораго — очень старая родословная турецкихъ святыхъ Ахмеда Иесеви, Исмаиль Ата, Исхакъ Ата, по остальныя книги всё религіознаго содержанія. Въ Дюшембе при содѣйствіи бека я осмотрѣлъ книги нѣкоторыхъ частныхъ лицъ и мѣстнаго казія и мударрисовъ, но ничего замѣчательнаго не нашлось.

На обратномъ пути я остановился на недѣлю въ Карши. Тамъ мулла Наджмуддинъ имѣетъ богатое собраніе рукописей; у него имѣются почти всё сочиненія Мауляна Хусейн-уль-Ва'из-уль-Кашифи, современника султана Хусейна Байкары, также очень старыя арабскія рукописи, изъ которыхъ болѣе замѣчательны слѣдующія:

1) *شرح الجامع الكبير* 2—11 части толкованія на *الجامع الكبير* соч. Шейбани (Brockelmann, I, 172), составленное со словъ хатыба Абу-бекра Мухаммеда. Автографъ, написанный самимъ авторомъ въ 416—417 годахъ. Каждая часть озаглавлена такъ:

شرح الجامع الكبير المنقول من الشيخ الامام الخطيب ابى بكر محمد بن عبد الله الحميمس..... من جمادى الاولى سنة ست عشر واربعائة
 وتحرير هذه العبارة فرغت منه يوم
 1. *عمر الله الدين بطول بقاءه*. Въ концѣ каждой части анонимный авторъ говоритъ о томъ, когда и при какихъ обстоятельствахъ имъ окончена эта часть, напр., въ концѣ второй части

الجزء العاشر فرغت منه يوم الاحد الرابع والعشرين
 من صفر وهو اليوم الثانى من يوم بعدى بكر (?) مع مشايخ سمرقند على ما سمعت
 من شهر سنة سبع عشر واربعائة بعون الله وتوفيقه

2) *هداية*, толкованіе на *كتاب البيوع* не имѣется. Спсано въ 847 году въ Самаркандѣ.

3) Десятый томъ изъ толкованія на Коранъ Разил (см. Brock. I, 506) *الجزء العاشر من التفسير الكبير المسى بمقتابع الغيب*; списано въ 690 году въ

¹ Хаджи-Халифа (II, 565 сл.; № 3936) перечисляетъ всё комментаріи на книгу имама Шейбани, но нашъ комментарій, кажется, среди нихъ не упоминается; его нѣтъ также у Brock. I. c.

تمّ المجلد العاشر من كتاب مفاتيح الغيب وقد وقع الفراغ من كتابته بمدينة دمشق عتريها الله تعالى في شهر سنة تسعين وستمائة على يد العبد ايدمر الخطائى.

4) كتاب المصادر تصنيف القاضى السعيد الشهيد الحسن بن احمد¹ الزوزنى رحمة الله عليه و فرغ من كتابته محمد بن الرضى فى اواخر شهر سبعين وستمائة هجرية
 Всѣ эти книги написаны на хорошей бумагѣ, хорошимъ почеркомъ.

Очень много книгъ по персидской литературѣ, по астрономіи, по юриспруденціи, по богословію.

У того же муллы Наджмудина я для Азіатскаго Музея купилъ слѣдующія рукописи:

1) تحفة سامى (см. *Silv. de Sacy* въ *Notices et Extraits*, IV, 273—308, также *Grundr. der Iran. Phil.* II, 213) безъ начала и безъ конца; начинается разсказами о Хусейнѣ Байкара и оканчивается на разсказѣ о Хп-лалѣ. Всего 77 листовъ (№ 3: Ms. or. 174abea).

2) ديوان نوابى (№ 7: Ms. or. 291g). Всего 148 листовъ, написано прекраснымъ пасхомъ, оканчивается газалями на букву *س*. Экземпляръ этотъ замѣчательнѣе тѣмъ, что въ немъ газалѣ расположены не только по обыкновенному алфавитному порядку, но и по содержанію; такъ въ немъ отдѣлъ каждой буквы раздѣленъ на *نعت رسول* و *موعظة و نصيحة* و *حُسْنِيَّاتٌ*.

3) ديوان لطفى و تاريخ ملوك عجم. Сборникъ стихотвореній джагатайскаго поэта Лутфи и «Исторія персидскихъ царей» соч. Наваи; дата списка — вторн. 9-го зу-ль-хиджа 1234 г. (28/16 сент. 1819). (№ 2: Ms. or. 297d).

4) Сборникъ, состоявшій по восточной пагинаціи изъ 299 листовъ (изъ нихъ сохранилось 272); первая часть списана въ 1233 году хиджры, послѣдняя въ 1248 г. (№ 5: Ms. or. 295c); л. 1—100 *راحت دل* ферганскаго поэта *نظر بن نظر*; л. 104^a—164^e содержатъ разныя сказки, называемыя у туземцевъ *جهود نامه*; л. 165^a—240^e — разныя стихотворенія на турецкомъ языкѣ; л. 240—288^e — *ديوان صيادى* сборникъ стихотвореній невѣстнаго поэта Сайяда; л. 288^e—299^e изъ исторіи Александра (поперсидски, въ прозѣ).

5) *نساءم المحبة من شفاءم الفتوة*, переводъ Нафахат-уль-унсъ Джами съ дополненіями о турецкихъ святыхъ, сдѣланный Наваи въ 901 году хиджры. Старая, прекрасная рукопись, состоитъ изъ 115 листовъ (№ 1: Ms or. 580f); см. *Rieu, Turk. Man.* p. 274^b, ЗВО XX, 094, прим. 2.

¹ У Brock. I, 288 Хусейнъ б. Али; вообще имя автора въ рукописяхъ указывается различно, ср. Flügel, Wien, № 93.

Въ Карши у муллы Керимъ-бая я для Азіатскаго Музея приобрѣлъ три рукописи:

1) تفسير ترکی, толкованіе на Коранъ или скорѣе подстрочный переводъ его на старо-джагатайскій языкъ. Состоитъ изъ 147 листовъ (№ 11: Ms. orig. 332ca), содержитъ слѣдующія суры: 18 (отъ стиха 4-го: *كبرت كلمة تخرج* (من افواههم) *وان اصابته فتنة انقلب على وجهه*); 19, 20, 21 и 22 до стиха 11-го (потомъ (л. 41^a) идутъ суры седьмой части Корана, т. е. отъ суры 48 до конца, изъ нихъ конецъ суры 75 и суры 76 и 77 оставлены безъ толкованія. Турецкій языкъ этого толкованія показался мнѣ старѣе, чѣмъ языкъ старой редакціи Рубгузи, по отрывку, напечатанному П. М. Мелиоратскимъ въ его статьѣ «Сказаніе о пророкѣ Салихъ» (المظفریة). СПб. 1897, стр. 283—297)¹.

2) Жизнь пророковъ въ стихахъ на турецкомъ языкѣ, безъ начала и безъ конца; начинается (по пагинаціи переписчика) съ л. 64 и оканчивается на л. 159; притомъ листы 64—99^a содержатъ жизнь Юсуфа и Зулейхи (№ 6: Ms. orig. 320f)

3) عیبد الله نامه, исторію Убейдуллы-хана аштарханида (см. ZDMG XXXVIII, 239—376). Въ концѣ недостаетъ нѣсколькихъ листовъ (№ 8: Ms. orig. 574agff).

Въ восточныхъ бекствахъ Бухары я пробылъ недолго, всего мѣсяцъ (Карши я покинулъ 23-го іюля); но этого срока оказалось достаточно, чтобы убѣдиться, что цѣнныхъ рукописей тамъ не выѣтся; въ этомъ отношеніи восточныя бекства гораздо бѣднѣе, чѣмъ Фергана, Самаркандъ и Бухара. Въ самомъ краѣ знатоки книжнаго дѣла такую бѣдность объясняютъ вездѣ одинаково. Говорятъ, что въ провинціяхъ Бухары наука уже давно запущена, интересующихся книгами, вообще наукою, нѣтъ, за исключеніемъ нѣкоторыхъ бековъ и казіевъ, которые собираютъ имѣющіяся въ рукахъ жителей управляемыхъ ими городовъ и селеній историческія рукописи, а послѣ отставки и отъѣзда изъ края эти рукописи увозятъ съ собою въ столицу, ибо «отставнымъ чиновникамъ нечего дѣлать, кромѣ чтенія интересныхъ сказокъ и историческихъ книгъ». Такимъ образомъ безъ того пустыя города лишаются имѣющихся въ нихъ рукописей и такимъ образомъ всѣ книги сосредоточиваются въ Бухарѣ. Эти же знатоки книжнаго дѣла единогласно называли нѣкоторыхъ изъ такихъ бековъ, напр., изъ шаршаузскихъ бековъ покойнаго Джура-бека и Селимъ-бека, нынѣ проживающаго въ Бухарѣ въ отставкѣ, изъ каршинскихъ — бывшаго бека Тюре-

¹ Объ этой рукописи, крайне интересной въ лингвистическомъ отношеніи, въ ЗВО будетъ помѣщена статья К. Г. Залемана.

Ходжай-Садуръ и токсабу Алла-Назаръ-бека, кромѣ того бывшаго хисарскаго Астана-куль-кушбеги и гудждуанскаго казія Абдуль-Ваххаба. Абраръ-Хатыбъ и Кемаль-бай въ Шаршаузѣ подробно перечисляли, какія рукописи попали въ руки Джура-бека и Селимъ-бека ¹.

Оставалось только порыться въ самой Бухарѣ и провѣрить выше приведенные рассказы. Въ этомъ городѣ въ теченіе трехъ недѣль (отъ 12-го по 21-ое іюня, отъ 24-го іюля по 4-ое августа) я успѣлъ просмотрѣть рукописи, имѣющіяся у слѣдующихъ лицъ: казы-калянь, мулла Мухаммедъ, Алла-Назаръ-токсаба, Газій-бекъ-токсаба, Миръ-Мухаммедъ-Эминъ Махзумъ, Сеидъ-Махмудъ-терикечій, Тюре-Ходжай-Садуръ, Яхья-Ходжай-Садуръ Джуйбара, Ходжа-куль-дадха.

Въ библіотекѣ казы-каляна, очень богатой, я просмотрѣлъ между прочимъ слѣдующія рукописи:

1) مجالس العشاق — 2) ذخیرة خوارزمشاهی — 3) سلوک الملوك — (новая рукопись) — 4) لغت آبوشفه — 5) تذکره تیموری — 6) بدایع الوقایع واصفی — 7) جامع الحکایات ولامع الروایات عوفی — 8) تاریخ یافعی — 9) تاریخ رحیم خانی — 10) ترجمه تاریخ طبری (старая рукопись) — 11) تاریخ فرشته — 12) جهانکشای نادری — 13) تاریخ راقمی (два экземпляра) — 14) اخبار حسنه فی تاریخ مدینه — 15) تاریخ نرشیخی (довольно старая рукопись) — 16) تاریخ مقيم خانی — 17) تذکره التواریح — 18) تاریخ ناصر الدین شاه — 19) تاریخ روزنامه ناصر الدین شاه — 20) تاریخ دولت شاهای

Изъ нихъ болѣе замѣчательны *تذکره التواریح* и *تاج التواریح*.

Первое сочиненіе составлено при Акберъ-Шахѣ кабульскимъ ученымъ Абдуллахомъ аль-Кабули (д. 2^а *الولی الملک اللہ عباد اللہ*) въ Шаршаузѣ; Абраръ-Хатыбъ указалъ на рядъ книгъ изъ собранія Селимъ-бека, тоже собранныхъ имъ въ этомъ городѣ. Въ Шаршаузѣ же я узналъ кое-что и о библіотекѣ Худаяръ-хана: шаршаузскій мулла Мухаммедъ-Рахимъ, умершій 25 лѣтъ тому назадъ, путешествовалъ по Индіи и Афганистану и въ теченіе 27 лѣтъ собралъ тамъ много цѣнныхъ рукописей по исторіи. По возвращеніи своемъ въ Шаршаузъ онъ увидѣлъ, что такими книгами и такой наукою въ его городѣ никто не интересуется; поэтому онъ свою библіотеку повезъ въ Кокандъ и продалъ тамъ Худаяръ-хану. Сынъ этого Мухаммедъ-Рахима, Мухаммедъ Махзумъ, нынѣ живетъ въ Шаршаузѣ.

¹ Старикъ Кемаль-бай точно указалъ на рукопись *تاریخ غازانی*, пріобрѣтенную Джурабекомъ у одного изъ жителей Шаршауза, уже въ Ташкентѣ. Мулла Мухаммедъ Суфій указалъ на рукопись *تاج التواریح*, которую отецъ нынѣшняго казы-каляна пріобрѣлъ тоже въ Шаршаузѣ; Абраръ-Хатыбъ указалъ на рядъ книгъ изъ собранія Селимъ-бека, тоже собранныхъ имъ въ этомъ городѣ. Въ Шаршаузѣ же я узналъ кое-что и о библіотекѣ Худаяръ-хана: шаршаузскій мулла Мухаммедъ-Рахимъ, умершій 25 лѣтъ тому назадъ, путешествовалъ по Индіи и Афганистану и въ теченіе 27 лѣтъ собралъ тамъ много цѣнныхъ рукописей по исторіи. По возвращеніи своемъ въ Шаршаузъ онъ увидѣлъ, что такими книгами и такой наукою въ его городѣ никто не интересуется; поэтому онъ свою библіотеку повезъ въ Кокандъ и продалъ тамъ Худаяръ-хану. Сынъ этого Мухаммедъ-Рахима, Мухаммедъ Махзумъ, нынѣ живетъ въ Шаршаузѣ.

صد شکر کہ ابن نسیخہ بانجام رسید * در الف وعشر بحد اتمام رسید
и еще въ концѣ сочиненія:

بتوفیق حضرت خالق بی بدل وبعنائیت بلا نہایت معبود لم یزل ابن تذکرۃ التواریخ
بتاریخ روز یکشنبہ بازدم شهر ربیع الاول سنہ الف وعشر از قلم شکستہ رقم مسکین
فقیر احقر عبد اللہ کناہی کابلی در قصبہ برکنہ مانیلہ (?) صورت تحریر وسنت تصویر
یافت والمحمد لله اولاً وآخرآ

Книга раздѣлена на шесть главъ طبقہ:

طبقہ اول (46⁶—1) ل. در ذکر تواریخ انبیا علیہم السلام
طبقہ دوم (94⁶—47⁶) ل. در ذکر تواریخ اولیا ومشایخ کرام وعلماء عظام
طبقہ سوم (178⁶—94⁶) ل. در ذکر تواریخ فضلا وشعراء ذوی الاحترام
طبقہ چهارم (238⁶—178⁶) ل. در ذکر تواریخ سلاطین وامرای عظام
طبقہ پنجم (248—239⁶) ل. در ذکر تاریخ ولادت باکرامت ہمایون وتاریخ
جلوس نامدار باعظمت روزافزون خسرو کردون اقتدار جلال الدین محمد اکبر
شاہ وشاہزادہا نامدار... وفتح قلاع وغیرہ
طبقہ ششم (258⁶—248⁶) ل. در ذکر تاریخ اتمام مساجد ومدارس وکتب وقلاع
وباغ وجاہ ورباط وغیرہ

Наиболѣе важны для насъ вторая и третья главы, гдѣ даются нѣко-
торыя свѣдѣнія о тѣхъ изъ шейховъ и поэтовъ, о которыхъ въ другихъ
намъ извѣстныхъ біографическихъ сочиненіяхъ свѣдѣнія не имѣются¹.

Вторая книга, *تاریخ التواریخ*, о которой я узналъ уже въ Шаршаузѣ,
составлена Мухаммедъ-Шерифомъ, сыномъ Мухаммедъ-Наки, при бухар-
скомъ эмирѣ Хайдарѣ и по порученію послѣдняго въ 1215=1801 году;
содержитъ исторію бухарскихъ аштарханидовъ и мангытовъ до самого
Хайдара и состоитъ изъ 440 листовъ безъ пагинаціи.

Л. 1—30 введеніе.

Л. 30⁶—62⁶ исторія Чингиза и его потомковъ.

Л. 62⁶—72⁶ исторія шейбанидовъ. Здѣсь (л. 69⁶—69⁶) даются нѣ-
которыя свѣдѣнія о борьбѣ Бабура съ Убейдуллою-ханомъ.

Л. 72⁶—240⁶ исторія аштарханидовъ.

Л. 240⁶—440 исторія мангытовъ.

¹ Свѣдѣнія изъ этого сочиненія о мало извѣстномъ джагатайскомъ поэтѣ Лугѣи я изложилъ въ татарской газетѣ *Дюльден* за 1914 годъ, № 1320. [Статья вышла отдѣльной брошюрой съ русскимъ заглавіемъ: А.-З. Валидовъ. Джагатайскій поэтъ Лугѣи и его диванъ (сборникъ стихотвореній). Казань 1914. Отрывокъ изъ *تذکرۃ التواریخ* приводится на стр. 8. В. Б.].

Болѣ цѣнная и оригинальная часть книги — послѣдняя, гдѣ говорится о мангытахъ; другія главы зависятъ отъ извѣстныхъ намъ источниковъ. Другой экземпляръ этого сочиненія имѣется у мирзы Мухаммедъ-Эминъ-Махзума, зятя вышшняго казы-каяна.

Въ списокѣ историческихъ книгъ библіотеки казы-каяна упомянуты еще двѣ книги *تاریخ بخارا* и *جامع البلدان*, но ихъ мы не нашли.

Изъ собранія рукописей Тюре-Ходжаи-Садура мною отмѣчены только двѣ рукописи *تاریخ رحیم خانی* и полный экземпляръ *جامع الحکایات ولامع الروایات عرفی* въ одномъ огромномъ томѣ.

Среди рукописей богатой библіотеки главы джуйбарскихъ шейховъ, Яхья-Ходжаи-Садура, имѣется, между прочимъ, слѣдующія рукописи:

- 1) *جام جهان نهای عباسی*
- 2) *تاریخ یافعی*, старый экземпляръ
- 3) *مناقب حضرت غوث الاعظم*
- 4) прекрасный экземпляръ *بستان سعدی*, списанъ въ 907 году.
- 5) *تاریخ عالم آرای عباسی*
- 6) нѣсколько экземпляровъ *روضه الصفا* *حبيب السیر*, *روضه الصفا* *تاریخ مقيم خانی* *اسکندرنامه* и *تاریخ مقيم خانی*
- 7) исторія джуйбарскихъ шейховъ до времени Абдуллы-хана шейбанида и біографія современника послѣдняго, Исламъ-Ходжаи-Джуйбари. Сочиненіе озаглавлено такъ: *هذه الرسالة الميمونة الهايونية* *روضه الرضوان وهدیقة الغلمان وهی موضوعة علی اوصاف الحیدرة لقطب الزمان وغوث الدوران علیه الرحمة من الله الملك المنان تحریرا فی عهد السلطان العالی الشان ابو الغازی عبد الله بهادر خان ادام الله ظلال احسانه علی رؤس اهل الاسلام.*

Послѣ славословія авторъ (на л. 7^а) приводитъ свое имя *العبد الذلیل . . . بدر الدین الکشمیری بن عبد السلام الحسینی بن سید ابراهیم غفر الله له ولآبائه وامهاته*. Книга состоитъ изъ 552 листовъ, каллиграфически написана почеркомъ сульсь сначала до конца одной и той же рукою на одной и той же толстой лощеной бумагѣ съ великолѣпными украшеніями. На л. 552^а переписчикъ сообщаетъ свое имя и дату списка: *تمت الرسالة الميمونة الهايونية في سنة ثمان وتسعين وتسعائة . . . كاتبه العبد المذنب ولی محمد ابن مولانا شاهر.*

Авторъ на л. 18^а говоритъ, что получалъ отъ сына покойнаго ходжи Мухаммедъ-Ислама, которому посвящена книга, ходжи Са'да (*خواجه سعد*),

2500 тенге и другіе подарки: 2500 тенге ۛ ۛانعام فرموده ۛ فقیررا بچند خلعت خاصه ۛ الطای خلاصه سرفراز ۛ مخصوص خانی... ۛردانبده ۛ مضمون الانسان عبید الاحسان بظهور آورده

Родословная Мухаммедъ-Ислама приводится (л. 5⁶) въ слѣдующемъ видѣ: ۛمحمد اسلام البخاری ابن خواجه احمد بن خواجه یحیی بن خواجه محمد ۛ اسلام ابن خواجه طاهر بن خواجه مظفر بن خواجه علاء الدین بن خواجه مجد الدین بن خواجه ظهیر الدین بن امام ابو بکر احمد بن خواجه سعد ابن خواجه ظهیر الدین ابن امام علی.

На л. 307⁶—368^a приводится переписка Мухаммедъ-Исламъ-ходжи съ Абдулюю-ханомъ, его родственниками и нѣкоторыми изъ первыхъ представителей династіи аштарханидовъ; переписка, безъ сомнѣнія, будетъ цѣннымъ источникомъ для выясненія вопроса, какое вліяніе имѣли джуйбарскіе шейхи на этихъ хановъ ۛ какую могли они играть роль при переходѣ власти къ аштарханидамъ.

8) مناقب خواجه نقشبند بهاء الدین ۛ ۛسوخا, персидскій оригиналъ книги того же названія, изданной въ Казани въ 1901 году въ арабскомъ переводѣ.

9) بدایع الوقایع واصفی.

Алла-Назаръ-токсаба, племянникъ Ибрагима Парваначи, намѣстника эмира Насруллы въ Кокандѣ¹, имѣетъ тоже довольно хорошую бібліотеку; изъ его рукописей я отмѣтилъ ۛتاریخ رحیم خانی ۛنزہة القلوب قزوینی ۛزبدۛ الآثار ۛظفرنامہ یزدی (см. В. Бартольдъ въ ЗВО XV, 187—205), ۛنصر اللہی ۛشرفنامہ (извѣстно по Дорну)², ۛکشف المحجوب ۛمرات العالم ۛحبیب السیر (два экземпляра), ۛشجاعنامہ حیدری.

Послѣдняя рукопись содержитъ описаніе путешествія жителя Индіи, современника императора Джехангира (1605—1628), Мухаммедъ-Хайдара, по Кашмиру, Тибету и восточной Бухарѣ.

Изъ этого же собранія я приобрѣлъ для Азіатскаго Музея экземпляръ ۛبدایع الوقایع ۛ واصفی (№ 20: Ms. orig. 568ca; ср. Mém. Asiat., VII, 400; также ЗВО XV, 216 и XXII, 303).

¹ Отецъ Алла-Назара, Баба-Назаръ, сынъ Бай-Мухаммеда, былъ роднымъ братомъ Ибрагима-Парваначи. Объ Ибрагимѣ-Парваначи см. «Исторію Кокандскаго ханства» Навикина, стр. 145—147.

² Авторъ, вѣроятно, имѣетъ въ виду ۛشرفنامہ اسکندری ۛ, часть ۛخمسۛ نظامی ۛ, нѣсколько разъ упоминаемую Дорномъ въ каталогѣ рукописей Публичной Библіотеки (Catalogue etc., №№ CCCXXXVII, CCCXLI—CCCXLIII; см. также Rieu, Catalogue, p. 569), или ۛعبد الله نامہ ۛ, ۛشرفنامہ شاهی=الله نامہ ۛ, о которомъ есть статья Дорна въ Mém. Asiat. III, 256 сл. В. Б.

У Ходжа-куль-дадхи есть экземпляр стихотворной книги на турецкомъ языкѣ, подъ заглавіемъ *تاریخ خانلار* или *تاریخ خانان*, составленной нѣкимъ *امامی* въ 1073 = 1662/3 году въ подражаніе Шахнамѣ Фирдауси.

У Гази-бекъ-токсабы ссть довольно большое количество рукописей по исторіи и суфизму. Изъ его собранія болѣе всѣхъ другихъ интересовало меня сочиненіе *مطلب الطالبین*, біографія упомянутого джуйбарскаго ходжи Мухаммедъ-Ислама и нѣкоторыхъ его предшественниковъ. Авторъ *ابو العباس محمد طالب ابن حضرت تاج الدین حسن خواجه الحسینی الصدیق* раздѣлилъ свою книгу на восемь отдѣловъ:

باب اول در بیان نسبت حضرت خواجه کان قدس الله تعالی ارواحهم

باب دوم در بیان انساب حضرت خوجه کان

باب سیم در بیان تولد وحسب ایشان کلان رحمة الله

باب چهارم در بیان تولد وعظمت وجلالت حضرت ایشان

باب پنجم در بیان تولد خواجه وحسب خوارق عادات وفات حضرت ایشان رحمة الله

باب ششم در بیان تولد خواجهکی وفات حضرت عبد الرحیم خواجه

باب هفتم در بیان تولد وفات عبدی خواجه رحمة الله

باب هشتم در بیان تولد وفات محمد یوسف خواجه رحمة الله

Всего 212 листов¹.

Потомки Шейхъ-Мухаммедъ-Хусейн-уль-Бухарія, умершаго въ 1250 = 1834 году, владѣютъ очень интересной рукописью о жизни и ученіи этого шейха, подъ заглавіемъ *مناقب حسینی*, соч. ученика того же ишана *محمد جلال الدین*. Среди учениковъ ишана были и русскіе татары, изъ которыхъ *داملا حکیم بک قزلجاری*, *داملا عبد الله نوغای*, *داملا یوسف قزاقی*, изъ которыхъ *سیوندوک آخوند*, *خلیفه عبد المومن قزاق*, *داملا محمد رحیم قزلجاری* впоследствии пользовались извѣстностью и на своей родинѣ. У нихъ же имѣется еще:

1) *تاریخ کزیده*, переписанное въ 946 году однимъ тегеранцемъ (иكتبه *محمد بن فخر الدین طهرانی سنة ست واربعین وتسعمائة*).

2) *معارج النبوة*; ср. Rieu, p. 149a; списано будто бы самимъ авторомъ *وقد وقع الفراغ من معین الدین محمد الفراهی المعروف ببلا مسکین* въ 895 году:

¹ А. А. Семеновъ въ вышеупомянутой своей статьѣ (Протоколы Турк. Кружка за 19-ый годъ, стр. 7) упоминаетъ о біографіи Мухаммедъ-Ислама, рукопись которой, авторъ графъ автора (дата—984 г., 21-ое раби' II=18 июля 1576), была приобрѣтена имъ въ Термезѣ. Въ этой рукописи, какъ въ описанной выше (стр. 252), говорится о посвященіи труда сыну Мухаммедъ-Ислама, ходжѣ Са'ду, но имя автора указывается иначе: «сынъ Миръ-Хусейн-ус-Серахси».

تنبیقه وقت الظهور من يوم الخميس السادس والعشرين من شعبان المعظم سنة خمس وتسعين وثمانمائة على يد الضعيف جامع هذا الكتاب

3) سنة أربع وثلثين وثمانمائة 834-го года, كتاب مطوّل

4) ابي بكر بن محمد بن محمد بن علي المدعوب زين الخوافي. كتاب منبهج الرشاد, حرّره في ربيع الثاني ثمان وثلثين وثمانمائة 838 года, списокъ

У Сеядь-Махмуда-терикечи есть слѣдующія рукописи:

1) نظام التواريخ Бейдави въ часть тواريخ Яхьи Казвини и часть тواريخ эмира Яхьи Казвини и часть тواريخ Бейдави въ одномъ переплетѣ.

2) سبجانفلى خان نامه. исторія Субханъ-кули-хана аштарханида, соч. محمد بقای صوان (?), بن خواجه عبد الرؤف اسعيل اباسى. محيط التواريخ. محمد امين كبراك ياراقچى. (рукопись Азіатскаго Музея № 574 add).

Первый томъ, оканчивающійся рассказомъ о первыхъ годахъ правленія Шахруха, состоитъ изъ 210 листовъ. Второго тома владѣлецъ собранія не имѣлъ въ рукахъ.

Изъ большого собранія муллы Мухаммедъ-Ходжи мною отмѣчены слѣдующія рукописи:

1) ملا حسين واعظ سمرقندى. تذكرة فوائد.

2) امام ابو الحسن نيسابورى. مخازن العلوم.

3) نفائس الفنون; ср. Rieu, p. 435a и ЗВО XV, 232.

4) عجائب المخلوقات قزوینى.

5) مرات العالم. соч. بختيار خان. ср. Rieu, p. 125 и ЗВО XV, 216.

6) ملنقط التواريخ, полная исторія эмира Хайдара; составлена двумя лицами: محمد شريف и عباد الله; послѣдній, можетъ быть, тождественъ съ авторомъ تاج التواريخ (см. выше стр. 251). Обстоятельно описываются всѣ походы и дѣйствія Хайдара.

7) تاريخ نرسخى

8) محمود بن امير. مجلد اول از کتاب بحر الاسرار في معرفة الاخبار, соч. محمد بن امير. ولي المشهور بامير حالت کلساني. Изъ содержанія этой рукописи выясняется, что авторомъ былъ задуманъ обширный трудъ, планъ котораго излагается въ главѣ تبیین این نامه نامى وتفصيل فاتحه وخاتمه ومجلدات ابن صحیفه کرامى (л. 4⁶—5⁰); известныя намъ до сихъ поръ части بحر الاسرار (ср. ЗВО XV, 232 сл. и XXII, 306) оказываются только однимъ (шестымъ) томомъ этого труда.

بر ضمير انوار فضلاى سخن ور و خاطر ازهر بلغای هنرپرور در نقاب مستور مانند که چون این تالیف عاقبت محمود در حقیقت حاوی اسرار علویات و جامع اخبار سفلیات بود اسم همایون اینست به بحر الاسرار في معرفة الاخبار قرار گرفت و نوادر حکایات

و بدایع روایانش در ضمن فاتحه و هفت مجلد و خاتمه ست اتمام خواهد یافت و در هر مجلد پرتو اتمام بر ترتیب چهار رکن خواهد نافت برین موجب که مرقوم میکردد و کیفیت این اجمال بتفصیل می پیوندد و فاتحه در اثبات صفات صانع مبنی بر مسئکین و تعداد اسماء او تعالی شانه و شمه از احوال نشأتین

مجلد اول در ذکر اول مخلوقات و کیفیت ابداع و اجرام علویّه و سفلیّه و شمه از احوال نشأتین رکن اول در سبب اظهار نشأ خلقیت و تنزلات حضرت وجود در مجالء اسما و صفات و بیان کیفیت خلق و ایجاد و تعیین اول مخلوقات و ما یناسب ذلك رکن دوم در اختراع افلاک و نجوم و املاک و سائر علویات بر مذهبین یعنی مذهب ارباب اخبار و اصحاب نجوم رکن سیم در شرح سفلیات از عناصر و غرایب آن و ذکر ربع مسکون و بیان طول و عرض اقالیم و بیان بلاد و جبال و غیر آن رکن چهارم در کیفیت تکون موالید و چگونگی پیدا شدن انسان و تحقیق روح و مسایل متعلقه بدان

مجلد دوم در احوال انبیاء عظام و حکماء کرام و سلاطین عجم و قیاصه و واکسره و خواقین سائر ممالک که قبل از ظهور اسلام بر انام فرمان روا بوده اند رکن اول در ذکر کیفیت خلقت آدم صفی و سائر انبیا و مرسلین و سالک مسالک یقین از بدو ایجاد ابو البشر تا نهایت اتمام فترت رکن دوم در احوال حکماء اشرافین و مشائین و رواقبتین و غیرهم و شرح مقالات و معاملات خدمتشان رکن سیم در تعداد سلاطین عجم و اظهار مآثر و مفاخر همکنان رکن چهارم در عدد قیاصه و واکسره و فرمان رویان اعراب و غیرهم

مجلد سیم در خاتمیت (?) از افق بیت الله الحرام و نشر مآثر و مفاخر سید الانبیاء علیه السلام من البدایة الى النهاية رکن اول در کیفیت وصول سلسله انتساب آن عالیجناب بحضرت خلیل الرحمن علی نبیتنا و علیه السلام و تفاصیل احوال اباء و اجداد آنحضرت و انشعاب قبائل و شعب از همکنان رکن دوم در ولود مسعود آنحضرت و کیفیات احوال آن تا بدو ایام بعثت رکن سیم در نبیان هجرت و غزوات و فتوحات آن بانی مبانی سعادت رکن چهارم در مال حال و کیفیت انتقال و عدد ازواج و اولاد و عبید و متروکات و ما شبه ذلك

مجلد چهارم در احوال خلفاء راشدین و امامان دین و فرمان رویان باتمکین رکن اول در تقریر امر خلافت و چگونگی سلوک خلفاء اربعه با یکدیگر و بیان مناقب و مفاخر خدمتشان و تحقیق احوال سائر اصحاب رکن دوم در مآثر امامین و کیفیت شهادت آن دو نوباده نهال شرف و عزت و عدد اولاد و امجاد امامان عالی نژاد و بیان احوال سائر منتسبان شجره سیادت و نبوت رکن سیم در گزارش حالات و معاملات خلفاء

بنی امیة رکن چهارم در نایش آثار و کردار خلفاء بنی العباس و بیان عدد و کیفیت استیصال همکنان،

مجلد پنجم در تبیین ایام حکومت طوایف سلاطین و حکام اسلام در تمامت اقطار و امصار رکن اول در احوال طاهریان و صفاریان رکن دوم در سلطنت سامانیان و غزنویان رکن سوم در حکومت دیلم و غوریان و سلجوقیان رکن چهارم در فرمانروایی خوارزمشاهان و آل مظفر و حکام کرت و غیرهم

مجلد ششم در توضیح احوال خواقین مغول از بدو ظهور صبح وجود مسعود یافت بن نوح علیهما السلام تا ایام بافرجام حضرت خلافت ربیب ندر محمد خان مد ظله العالی

مجلد هفتم در احوال خوانین چغتاییه من المبدأ الی المنتها رکن اول در احوال حضرت صاحب قرانی از بدو ظهور آثارشعور الی بوم الغنور رکن دوم در ایضاح معاملات جناب شاهرخی و اولادش رکن سوم در حالات بقیه منتسبان آن دودمان عالیشان از میرزا الغ بک و غیرهم رکن چهارم در آثار مفاخر بعض ازان و الاثر از شاهزاده میرانشاه تا خسرو عدالت نشان شاه جهان دام علیه السلطنة والشوکه خاتمه در تحقیق رجال الغیب و ارواح طیبه و عدد اقطاب و اوتاد و ابدال و غیرهم

Рукопись, заключающая въ себѣ первый томъ, состоитъ изъ 693 большихъ листовъ, но эта рукопись еще не совсѣмъ полна. Переписчикъ говоритъ о числѣ листовъ списка, служившаго ему оригиналомъ: ٧٧١ الأسرار بحر الأسرار, и приводитъ оглавленіе этого списка, при чемъ его послѣдняя глава началась на л. 962. Въ нашу рукопись вошли только главы л. 1—730 оригинала; послѣднихъ главъ не имѣется; рукопись оканчивается на разсказѣ о птицахъ, названія которыхъ начинаются съ буквы ی; это мѣсто соответствовало л. 731 оригинала. Махмудъ-ибнъ-Вали составилъ свой трудъ на основаніи сочиненій الطیبیب الدین رشید و ابرو و حافظ ابرو و رشید الدین الطیبیب.

У того же муллы Мухаммедъ-Ходжа я приобрѣлъ для Азіатскаго Музея слѣдующія рукописи:

معین الدین. روضات الجنات فی اوصافی مدینة هرات و تاریخ هرات (9 محمد الزمعی (Rieu, Catalogue, p. 206—207), состоитъ изъ 252 листовъ. Списано нѣкимъ Розабادی خواجة بن قاسم въ 1115 году хиджры (№ 18: Ms. or. 574agk^{his}).

حسن بن محمدی (sic) الخاکی الشیرازی. منتخب التواریخ (10) Всеобщая исторія, составлена при Джахангирѣ (1605—1628). Въ концѣ не хватаетъ нѣсколькихъ листовъ; всего листовъ 243 (№ 14: Ms. or. 572ad). Ср. Rieu, p. 886.

11) تاریخ ناصرى; имя автора неизвѣстно; заглавіе ناصرى дано

этому сочиненію, должно быть, только владѣльцем¹, который было введень въ заблужденіе ссылками автора на трудъ, носившій такое заглавіе.

Въ этомъ сочиненіи даются очень краткія свѣдѣнія о мусульманскихъ династіяхъ вообще до 956 года. Исторія шейбанидовъ доводятся до Абдуллатыфа, сына Кучумъ-хана (л. 232^о) *عبد الله خان بن كچم خان* پادشاه و خان سمرقند كرديد و چون او در سنهٔ سبع و اربعين و تسعمائه بعالم ذكر منزل گزید برادرش عبد اللطيف خان بآن رتبه رسید که درین تاریخ که شهر سنهٔ ۹۰۴ بر سر بر سمرقند عبد اللطيف خان است و در تمام آن ممالک خطبه و سگه باسم و حکم او جاری و روان عبد العزيز سلطان بن جانی بيگ سلطان در ولایه بلخ بر سر بر ایالت متکین شده بعد ازین تا خود فلک از پرده چه آرد بیرون

Разсказъ о бабуридахъ прерывается на разсказѣ о Хумаюнѣ (1530—1556), современникѣ автора, которому, повидимому, и посвященъ настоящій трудъ (есть формула *خلد الله ملكه*). Въ самомъ концѣ рѣчь идетъ о событіяхъ, послѣдовавшихъ въ 952 году. Всего 286 листовъ безъ восточной пагинаціи (№ 19: Ms. or. 566ca). Это сочиненіе называется *تاریخ ابراهیمی* и описано у Ethé, Bodl. no. 104.

12) Рукопись, содержащую въ себѣ *تاریخ مقیم خانى* (л. 1—128^о); *تاریخ بهان* (л. 131^о—152^о); сборникъ хронограммъ, касающихся исторіи Бухары со времени Субханъ-кули-хана до эмира Хайдара, составленный въ стихахъ *میرزا محمد صادق منشی*, мирзою того же Хайдара (л. 153^о—209^о); *هفت محفل مولانا فضولی* и нѣкоторые стихи Наваи, Хафиза, Бидля (л. 212^о—234^о); потомъ еще помѣщено продолженіе хронограммъ, до смерти эмира Музафара, составленное мирзою Азимомъ: *تا اینجا از کتبهٔ میرزا صادق بعد ازین از اشعار زادهٔ افکار میرزا عظیم دل فکر المتخلص بسامی* میباشد. Въ концѣ мирза Азимъ названъ миръ-ахуромъ.

Тарихи Беханъ (начало: *قصهٔ خورد وکلان*) заключаетъ въ себѣ сокращенную исторію шейбанидовъ отъ 912 по 1004 годъ; впрочемъ имѣются нѣкоторыя довольно интересныя данныя о раздорахъ между этими султанами (№ 15: Ms. or. 574agcf). На л. 152^а названо имя переписчика: *محمد فیضی بی ابن ملا فضیل میر آخور از غلامان دربار کردون مدار*. Дата списка—1274 г. То же имя и та же дата (названъ еще мѣсяць джумада I) упомянуты въ концѣ хронограммъ, л. 128^о.

13) *تاریخ قیچاق* исторію мусульманскихъ династій, составленную въ 1132 году хиджры во время лагорскаго науаба Абдуссамадъ-хана *قیچاق خان عرف خواجملی بیگ باغی بن قیچاق خان عرف امامقلی قوش بیگ سجانقلی*

¹ این تاریخ ناصری می باشد که بهترین تواریخست.

хан. Исторія аптарханидовъ доводится до Субханкули-хана, см. Ethé, Catalogue, p. p. 56—65 (№ 17: Ms. or. 572ag).

14) فضل الله ذخيرة الملوك, этику для царей въ родѣ الملوك (14) окончилъ свою книгу въ Бухарѣ въ 920 году. Послѣ предисловія идетъ повѣствованіе о войнѣ между Бабуромъ и Убейдуллою-ханомъ въ 919 году. О двухъ другихъ экземплярахъ этого сочиненія, видѣнныхъ мною въ Хисарѣ и въ библіотекѣ казы-каляна, я уже упоминалъ (см. выше стр. 250); но нашъ экземпляръ, судя по записи на первомъ листѣ (هذا كتاب سلوك الملوك ادب القاضي بخط مصنف), должно быть — автографъ (№ 16: Ms. or. 732abb).

У муллы Махмудъ-миръ-ахура я для Азіатскаго Музея приобрѣлъ الآیات, конкордансъ къ Корану, сочиненіе احمد المدون النيشابوري, современника и друга мауляна Джами, арабская статья котораго о важности подобной работы и о системѣ составленія ея помѣщена въ предисловіи. Всего 356 листовъ; написано очень хорошимъ насхомъ (№ 21: Ms. 330f). Въ концѣ говорится, что книга переписана для Абдуль-Азизъ-хана и въ его библіотекѣ: الحمد لله الذى وقفنا بالفراغ من تسويد هذه النسخة المباركة الميونة المسبأة بأية الآيات في يوم السبت من اثنى عشر من شهر شعبان سنة ثلث وثمانين بعد الف من الهجرة النبوية المصطفوية في دار الكتب العلمية العالية الحاقانية الواقعة في دار الفاخرة بخارا صانها الله تعالى بحسن واليها بامر خاقان المعظم المكرم ملجأ العرب والعجم مرسي الاسلام والمسلمين خاقان ابن خاقان بن الخاقان ابو المظفر سيد عبد العزيز بهادر خان اطال الله في الدولة بقاءه . . . كاتب الحروف الفقير الى الله الغنى مير محمد بن علاؤ الدين الدرگزى العراقى

У книготорговца Рахметуллы я для Азіатскаго Музея приобрѣлъ двѣ рукописи:

1) العقد الثمين في تاريخ البلد الامين, четвертый томъ исторіи Мекки, составленной الفاسى الحسينى القاسى; ср. Brock., II, 172 и Wüstenfeld, Die Chroniken der Stadt Mekka, II, 55 f. Списано въ Меккѣ въ 889 году (№ 13: Ms. or. 551d). Оканчивается слѣдующими словами: تم الجزء الرابع وبتمامه تم جميع كتاب العقد الثمين في تاريخ البلد الامين تاليف سيدنا الشريف الامام العلامة الحافظ المؤرخ قاضى المسلمين ابى الطيب محمد تقى الدين ابن الامام العلامة افضى القضاة شهاب الدين ابى العباس احمد بن على الحسينى الفاسى المكى المالكى نعمة الله بالرحمة والرضوان واسكنهم فسيح الجنان في يوم الثلاثاء ناسع عشرين شهر ربيع الاخر عام تسع وثمانين وثمانائة بركة المشرفة على يد العبد الفقير

الحقير المعترف بالتقصير المستجير من دينه بالسيد البشير فتح الله بن عبد الله بن عبد القادر الايغاني نسبا والشافعي مذهبا تجاوز الله عنه خطأ...

2) *تواريخ اوليا* (تواريخ اوليا) названіе книги; محمد شريف; соч. *تواريخ اوليا* является хронограммой даты составления ея 1265=1840 г.: ايد ازین بدانکه جامع بعن کتاب محمد شريف این مساودہ را (sic) برای یادکاری جمع کرده... کویند در کلام سنه (л. 603^a). Всего 606 листовъ (№ 12: Ms. ga 581).

Л. 1—119 содержатъ апокрифическій разсказъ о жизни Мухаммеда и объ его путешествіи по небесамъ;

л. 120—134 — географическія свѣдѣнія о поясахъ земного шара;

л. 134^a—143^a — о двѣнадцати мѣсяцахъ, семи планетахъ и т. п.;

л. 143^a—157^б — (л. 152—155 бѣлые) о сотвореніи міра и объ Адамѣ;

л. 157^б—164^б — о кончинѣ пророка;

л. 162^б—174^б — о четырехъ преемникахъ пророка;

л. 174^б—203^a — در سخنان اوليا و اوصای حمیدة ايشان و بيان احوالات آنها

л. 203^б—211^a — در بیان امامان اثنا عشر و فضیلت ايشانان

л. 211^a—239^б [بیان بعض اصحاب و علما و مشایخ]

л. 239^б—279^б — در بیان ذکر سرحلقه طریقت و معرفت

л. 279^б—338^a — در تقریر و تذکیر سرور مشایخان متبرکه نقشبنديه

л. 338^a—381^б — در بیان مقامت و کیفیت حالات حضرت خواجة برزک بهاء الحق نقشبند

л. 382^a—400^a — در بیان ظهور امیر تیمور صاحب قران

л. 400^a—535^б (л. 536 бѣлый) — развья свѣдѣнія;

л. 553^a—604 — در بیان مشایخ متأخرین که درین سلسله عالیہ کناشته و معاصر ايشانان از پادشاهان ذو الاحترام

Въ послѣдней главѣ приводятся біографическія свѣдѣнія о наиболѣе выдающихся представителяхъ суфизма въ Мавераннахрѣ за послѣдніе вѣка, напр. داملا نیاز, خلیفه ادریس, خلیفه نیاز قلی الترمکینی, ايشان که خواجة اوبانی, خواجه محمد باقی بالله, صوفی الله یار, مولانا املا, خلیفه نعمت الله عشق, محمد چقماقی حضرت موسی خان خواجه, شیخ حضرت احمد سرهندي, خواجه محمد امکنکی, (بالله) محمد رحیم بابا المشهور, حاجی حبیب الله, مولانا سید محمد فیض آباد, ده بیدی بشیرب. Нѣкоторыя подробности о тѣхъ же представителяхъ суфизма собралъ покойный казанскій мулла Марджани въ послѣднихъ томахъ своего обстоятельнаго, но еще неизданнаго труда *وقية الاسلاف و تحية الاخلاق*. Свѣдѣнія, сообщаемыя Мухаммедъ-Шерифомъ, очень сбивчивы, почеркъ

рукописи, повидимому, написанной самимъ авторомъ, очень неразборчивы. Больше подробно говорится объ Аллахъ-Ярѣ и Мешребѣ; перечисляются сочиненія обоихъ суфиевъ. Дата списка 1282.

4-го августа я по независящимъ отъ меня причинамъ долженъ былъ прервать работу и выѣхать въ Уфу; я не успѣлъ даже просмотрѣть собранія рукописей бывшаго шаршаузскаго бека, Селимъ-бѣя, проживавшаго въ то время въ окрестностяхъ города. Не удалось мнѣ также просмотрѣть и другія известныя мнѣ собранія рукописей, напр., собраніе Фейзуллы-реиса, Абдуль-Гавія-токсабы и нѣкоторыхъ родственниковъ эмира, слѣдовательно, не удалось въ достаточной степени провѣрить то, что мнѣ рассказали въ восточныхъ городахъ ханства. Но все-таки я могъ убѣдиться въ томъ, что рукописи въ ханствѣ, если имѣются, то только въ столицѣ — Бухарѣ и то не въ медресе и не въ рукахъ ученыхъ муллъ, а въ рукахъ отставныхъ или уволенныхъ чиновниковъ, что книги по новѣйшей исторіи края, какъ и по новѣйшей средне-азиатской-турецкой литературѣ¹, еще могутъ быть отысканы; но такими памятниками цвѣтущей эпохи мусульманской культуры, какъ рукопись Туманскаго, ханство, очевидно, не богато.

Въ Бухарѣ при медресе и отдѣльно имѣлось около 15 библиотекъ; кромѣ того одинъ изъ бухарскихъ ученыхъ *ابو الشرف ملا حسين السباعانی* въ срединѣ прошлаго столѣтія составилъ опись рукописей, имѣвшихся въ Бухарѣ и видѣнныхъ имъ въ другихъ городахъ Мавераннахра, которой онъ далъ названіе *مرصد التصانیف الى صنوف الی المؤلف*². Но библиотeki эти при эмирѣ Насруллахѣ подверглись полному разоренію³; теперь отъ нихъ осталось только одно названіе и ихъ вануфные доходы, но ни одной книги въ нихъ не хранятся⁴. Опись Абушшереха тоже не нашлась, и потому

¹ См. А. Н. Самойловичъ: «Матеріалы по средне-азиатско-турецкой литературѣ» въ ЗВО, XIX, 01—030.

² Объ этомъ трудѣ пишетъ Марджани во второй части своего соч. *مستفاد الاخبار*, Казань, 1900 г., стр. 266—268. Абушшерехъ умеръ въ Бухарѣ 13 ша'бана 1274=1868 г.

³ См. первую часть того же труда *مستفاد الاخبار*, Казань, 1885 г., стр. 192.

⁴ Приводимъ названія библиотекъ и цифру ихъ доходовъ (въ бухарскихъ тенгахъ):

Джафаръ-Ходжа 18000	Бедель-бекъ 800
Гау-Кушавъ 5000	Дару-ш-Шифа 3000
Ходжа-Нигаль 8000	Базаръ Гуссеидъ 1500
Кукаль-ташъ 1000	Баля-и-Хаузъ 1600
Абдуль-Азизъ-ханъ 2000	Джуйбаръ 1400
Мираа-Улугъ-бекъ 800	

Объ этихъ библиотекахъ даетъ нѣкоторыя свѣдѣнія воспитанникъ константинопольскаго духовнаго училища «Медресе-и-Ва'изинъ», первый просвѣщенный бухарскій таджикъ Абдурауфъ въ своей книгѣ *بیانات سیاح ہندی*, изданной имъ въ 1331 (1912—3) году въ Константинополѣ, стр. 25; ср. русскій переводъ А. Н. Кондратьева («Разказы индійскаго путешественника»), стр. 22.

намъ остается неизвѣстнымъ, были ли въ этихъ бібліотекахъ и упоминались ли въ этой описи какія либо цѣнныя сочиненія. Бібліотекарями были авторы такихъ обширныхъ компилятивныхъ трудовъ, составленныхъ въ Бухарѣ, какъ *جامع الرموز* (по мусульманскому праву) и *بحر الأسرار* по исторіи, именно *شمس الدين محمد القهستاني* и *محمد بن ولي*¹.

А. Валидовъ.

Сентябрь 1914².

¹ Кухистани окончилъ свою книгу въ 941=1534 году; онъ былъ близкимъ другомъ автора вышеупомянутого сочиненія *بدايع الوقایع* и потому авторъ послѣдняго, Васыфи, даетъ о немъ нѣкоторыя свѣдѣнія. Махмудъ-ибнъ-Вали жилъ въ первой половинѣ семнадцатаго вѣка.

² Авторомъ статьи въ 1916 г. была прислана въ Азіатскій Музей еще одна персидская рукопись (№ 22: Ms. og. 731c), содержащая, по опредѣленію К. Г. Заемана: 1) л. 1—122⁶ соч. *ذخيرة الملوك*, соч. *علي بن شهاب الدين الهمداني*, ср. *Ethé, Bodl. no. 1451*; 2) л. 122⁶—125 трактатъ по суфизму, безъ заглавія и имени автора; въ концѣ еще на 11 листахъ, четыре мелкихъ трактата правоучительнаго содержанія.